

ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ

УДК 261.6: 281.5: 282 (477)

© Святослав Кияк
м. Івано-Франківськ

УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦИЗМ І ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ДОСВІД РЕЛІГІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті на прикладі українського католицизму аналізуються принципи й підходи до релігійної соціалізації особистості в контексті побудови громадянського суспільства в Україні. Узагальнюється як загальнокатолицький, так і український історичний досвід соціалізації особистості на християнських засадах.

Ключові слова: український католицизм, громадянське суспільство, релігія, релігійна соціалізація особистості, ідентичність християнства.

Постановка проблеми і завдань. Проблема становлення громадянського суспільства в Україні і місця в ньому релігії набула сьогодні у вітчизняній філософській, богословській, релігієзнавчій та політологічній науках особливої актуальності, оскільки глибоке дослідження цієї проблеми сприяє не лише висвітленню її об'єктивного сучасного розуміння й аналізу в контексті демократизації українського суспільства, але й місця і ролі релігій, зокрема християнства, в сучасному українському суспільному житті. Розгляд останнього аспекту досліджень в контексті сучасного аджорнаменто, як наголошують провідні українські релігієзнавці, є невіддільним від витворення історично об'єктивної картини церковно-богословської ідентичності провідних християнських церков та їх ролі у формуванні сьогоденного громадянського суспільства в Україні [див.: 12].

Українська католицька церква, за якою історично закріпилась сьогодні не достатньо адекватна назва – «Українська греко-католицька церква» – історично-еклезіологічна та богословсько-літургійна спадкоємиця Київської церкви, за свою більш ніж тисячолітню історію нагромадила значний досвід співпраці з суспільством у різноманітних сферах його діяльності, зокрема у суспільній ділянці. Впродовж усієї української історії ця церква виступала чинником єднання суспільства у розв'язанні духовно-культурних, соціально-економічних і суспільно-політичних проблем. Київська церква, об'єднавши Київську Русь у централізовану християнську державу, стала надійним засобом національної самооборони та соціальної організації і вдосконалення суспільства завдяки своєму активному впливові на всі суспільні сфери.

Дослідження проблеми багатогранності та історичної динаміки християнського впливу на формування людини – духовно і суспільно досконалого громадянина та на становлення українського громадянського суспільства потребує передовсім вияву й аналізу богословських і церковно-історичних джерел суспільного вчення українського католицизму з урахуванням суспільного вчення Католицької церкви та в контексті витворення УКЦ своєї ідентичності як помісної, самоуправної церкви – органічної складової частини Вселенської церкви.

Вивчення історичних коренів та генезису суспільного вчення українського католицизму, особливо його складової частини – проблеми становлення громадянського суспільства, набуло особливої актуальності у зв'язку з розбудовою незалежної української держави та становленням УКЦ після її легалізації. Досліджувана проблема має також суто українську актуальність у контексті сучасних міжцерковних і суспільно-політичних стосунків в Україні. Саме етноконфесійна специфіка цих стосунків надає їм особливого духовно-емоційного забарвлення, збагачуючи сьогоденний український суспільний процес колосальним історичним досвідом, усталеною віками християнською традицією [7, с. 21].

Тому сьогодні особливо важливим є дослідити богословсько-історичні корені, процес становлення та сучасний досвід бачення проблеми громадянського суспільства у суспільному вченні українського католицизму. Дослідження цієї проблеми є актуальним і з позицій витворення об'єктивної картини ідентичності та суспільної ролі УКЦ як однієї із традиційних українських християнських церков, з одного боку, а з іншого – як органічної складової Вселенської – Католицької церкви, котра понад сорок років тому на II Ватиканському соборі сама зініціювала власне як внутрішнє, так і зовнішнє преображення – гармонізацію церкви у ставленні до суспільних проблем людства, яка отримала на сьогодні всім добре відому назву «аджорнаменто». Рішення цього собору перенесли церкву в самий епіцентр сучасних суспільних проблем, якими церква не лише переймається, але й багато з них успішно розв'язує, що сьогодні не лише викликає схвальне поцінування її місії навіть у західних секулярних мас-медіа і спричинилось до повернення симпатій широкого світового загалу до Католицької церкви, але й ця церква,

як слушно підкреслюють сучасні політологи та релігієзнавці, знову здобула собі авторитет не тільки в Європі, але й в усьому світі, зокрема на пострадянському просторі, де стараннями цієї церкви відроджується духовно-соціальна і екуменічна діяльність місцевих церков [9, с. 236].

Проведене нами дослідження історичного досвіду соціологізації українського християнства київської традиції та Київської церкви засвідчило, що ці інституції вже від своїх початків виявляли патріотичний характер, прагнули виробити власні морально-етичні та соціальні засади побудови суспільного життя і обороняли їх від насильного звзантійщення, а пізніше – від шовіністичного колоніального московського православ'я і русифікації, а також – від насильницької латинізації й полонізації.

Ранній український католицизм у соціальних питаннях активно втілював у життя три підходи до істини: по-перше – Христову засаду необхідності пошуку істини, котра полягає у життєдайному зв'язку з Богом, який породжується та безперервно реалізується в церкві через віру. Для поглиблення віри і повнішого її розуміння необхідним є наступний підхід до істини: її пошук через аналіз людської історії, як історії об'явлення Богом життєвих істин, а також – ревне служіння цій істині. Відтак, через врахування історичного досвіду Київської церкви, в українському католицизмі впродовж всієї його історії, а особливо – в останні п'ятнадцять років, як свідчать численні документи синодів і соборів та звернення єпископату УКЦ, досягається реалізація третього підходу до істини – «розбудова» істини через практику життя, через «спорудження» правди, здійснення добра в історії через усі форми людської діяльності, аж до турботи про загальне добро за допомогою Церкви і держави [4, с. 4–5].

Ці засади суспільного аджорнаменто Української католицької церкви засвідчують успадкування нею підходів раннього українського християнства київської традиції до суспільних питань, викладених, зокрема, у праці „Слово про закон і благодать” першим київським митрополитом-українцем Іларіоном (1051–1054) – який був ідеологом київського, виразно противізантійського християнства. Засади богословського і суспільного вчення митрополита склали основу київської (української) суспільно-богословської доктрини. Однак, з огляду на те, що головні положення цієї доктрини відіграли важливу роль у становленні також і соціальної складової ідентичності раннього українського християнства, до них необхідно іще раз звернутись вже під кутом зору розгляду витоків суспільного вчення українського католицизму, оскільки доктрина митрополита Іларіона яскраво виявила католицькість раннього київського християнства і його спорідненість із Вселенською церквою через близькість до останньої в баченні соціальної дії християнства. Ця спорідненість суспільних засад вчення митрополита із суспільним вченням католицизму засвідчена всією історією УКЦ, а особливо – його сьогодишньою соціальною доктриною, в основі якої лежить намагання означити, що є добром для конкретної людини-громадянина в контексті загальносуспільних вартостей, а також – вияв бажання захищати її в процесі інкультурації різних рівнів. Це є також свідченням геніальної пророчості вчення митрополита Іларіона, який, майже за дев'яност років до офіційної появи суспільного вчення Католицької церкви, виклав в згаданій праці його майбутні засадничі положення, зокрема виявив універсальний характер християнської суспільної доктрини, котрий є невід'ємною її сучасною складовою [6, с. 61; див.: 1, с. 61]. Тому суспільне вчення митрополита Іларіона не лише відіграло важливу роль у становленні раннього українського суспільства, але його засади залишаються актуальними й сьогодні для формування громадянського суспільства в Україні.

Зокрема, митрополитом Іларіоном був сформульований християнський соціальний принцип, основоположною засадою якого була відповідальність особи і народів за дар людського життя, активне використання дарованого Богом милосердя для побудови справедливого людського суспільства. Цей принцип був яскравим свідченням католицькості християнського світогляду митрополита та усієї Київської церкви, що підтверджує сучасне суспільне вчення Католицької церкви [5, с. 454].

Наступною важливою засадою релігійної соціологізації християн, проголошеною митрополитом Іларіоном, було обов'язкове активне дотримання ними в громадському й приватному житті суспільства євангельських правд милосердя й солідарності. Актуальність і католицькість цієї засади підтверджена не лише історією, але й сучасним соціальним вченням Католицької церкви, в якому наведеному принципу відводиться надзвичайно важлива роль [10, с. 531; 5, с. 530–532].

Наведені принципи-засади київського християнства мали надзвичайно великий вплив на духовне виховання українського народу та на становлення української нації й саме вони склали рушійну силу подальшої української історії: християнство принесло у свідомість українського народу живе розуміння Бога, яке змінило українське суспільство, і саме церква дбала про цілковиту реалізацію християнських засад у житті як окремих християн, так і всього народу.

Християнство виявило та зреалізувало на українському ґрунті поняття добра, зробивши його загальнозрозумілим та загальнозживаним, обов'язковим, що в свою чергу склало засадничу духовну базу в об'єднанні розрізнених племен Київської Русі в один український народ. І саме це заклало початок українського історичного процесу [2, с. 49–51]. Цей процес виявив та закріпив також універсальні цінності української культури, котрі, з іншого боку, стали також історичними виразниками становлення духовного життя українського суспільства і завдяки християнству сприяло досягненню українською культурою

європейських висот, що стало яскравим свідченням вдалої інкультурації Христового Євангелія на українському ґрунті. Тому саме церква стала об'єднуючим, концентруючим духовно-суспільним чинником, що формував національну спільноту, визначив становлення української нації, а християнство стало вагомим чинником соціальної активності людини на усіх щаблях розвитку українського суспільства, зокрема сьогодні воно покликане до великої місії творення нової української людини [8, с. 111].

Ці ідеї знайшли широке відображення в сучасній суспільній доктрині католицизму, викладеній, зокрема, в „Катехизмі Католицької Церкви“, де наголошується, що „...людська особа є і повинна бути засадою, суб'єктом і метою всіх суспільних інституцій“, а тому суспільство є певною сукупністю осіб, „органічно пов'язаних між собою принципом єдності, який перевищує кожен із них“ і саме через суспільство „кожна людина стає «спадкоємцем» і отримує «таланти», які збагачують її особистість і плоди, які вона повинна розвивати“. При цьому суспільство трактується в католицизмі як передумова реалізації покликання людини на засадах так званої «соціологізації» – створення об'єднань громадян (товариств та установ) за принципом вільного вибору задля розвитку окремої людини, або окремої нації, чи й усіх народів, котрі виражають природне прагнення людей до об'єднання. Задля запобігання втручання держави в життя і в особисту свободу та ініціативу особи, церковне вчення опрацювало засаду захисту особи, яка іменується „засадою допомогості“ – так званої „субсидійності“, згідно з якою суспільство вищого порядку не повинно втручатись у внутрішнє життя суспільства нижчого порядку (спільноти, родини, особи). Цей принцип «допомогості» – «субсидійності» протистоїть усім формам колективізму й окреслює межі втручання держави та гармонізує відносини між особою і суспільством на засадах християнсько-євангеліської справедливості й любові – „найбільшої суспільної заповіді“ [6, с. 442]. В цьому контексті надзвичайно вагомою є, зокрема, роль євангеліської справедливості, яка базується на внутрішньому усвідомленні обов'язку й на совісті людини, яка виступає «антропологічним» джерелом справедливості і, як слушно зауважує М. Гайковський, посиляючись на твердження митрополита Андрея Шептицького про необхідність врахування дії совісті як необхідного принципу щодо „розв'язання різних проблем суспільного питання“, визначає злочин різноманітних гріхів, вчинених навіть думкою, чи бажанням. Саме таке розуміння християнської справедливості, як твердив митрополит, дозволяє людині уживати своїх прав і накладає обов'язок шанувати чужі права, поцінуючи їх одною міркою, з огляду на Христові засади любові [3, с. 85].

Окрім наведених вище суспільно-духовних засад та вартостей, які заслуговують на пошанування й увагу в сьогоденній Україні в контексті побудови в ній громадянського суспільства та які є також метою та критеріями досконалого суспільного життя і соціологізації особистості, в католицькому суспільному вченні (наприклад, в енцикліці папи Івана Павла II „Турбота соціальними справами“ – „Sollicitudo rei socialis“ [13, с. 66–67] особливий наголос робиться на чесності, справедливості, взаємоповазі, працьовитості, правді, турботі про спільне благо. Без пошанування цих вартостей в умовах вільного ринку затирається культура, моральні норми, цінності, без яких не можна досягнути успіху в жодному суспільстві, оскільки таке суспільство буде нестабільним й прямуватиме до суспільного беззаконня. Це є цілком оправданим, оскільки засадничою цінністю існування громадянського суспільства є реалізація гідності й покликання людини. Для досягнення цієї мети якраз і є необхідним збереження правдивої ієрархії цінностей, яка підпорядковує матеріальні й природні речі внутрішнім і духовним. Плутання засобів і цілей породжує несправедливі суспільні структури і відносини, а для того, щоб уникнути цього і досягнути позитивних суспільних змін, необхідним є внутрішнє навернення суспільства до духовних і моральних цінностей [6, с. 442–444].

Відтак не випадково однією із фундаментальних засад сучасної католицької суспільної доктрини, якою керується УКЦ, є її антропоцентричність: світ і суспільство знаходить своє вираження в людині, в її суспільному централітеті, універсалітеті та дотриманні її гідності. Людська особа, розвиток та реалізація її гідності є основою, суб'єктом і метою суспільної діяльності, зокрема, побудови громадянського суспільства. Тому католицьке суспільне вчення виводить як найвищу конституційну засаду громадянського суспільства пошану прав людини, оскільки основним завданням суспільного порядку є дати й забезпечити повноту дії природного права, природної справедливості. Це забезпечення продиктоване вимогами людської природи (особистості) і вимогами самого сенсу й цілей суспільства та його правового і культурного порядку. При цьому правовий лад громадянського суспільства завжди повинен перебувати під опікою і контролем совісті людини, котра є запорукою того, що в такому суспільстві ніколи не дійде до надужиття державної влади і до поневолення вільної думки громадян, бо такий авторитет совісті в суспільстві є свідченням пошанування природного права [11, с. 145–147].

Загалом аналіз історичного досвіду релігійної соціологізації українського християнства в контексті суспільного вчення українського католицизму та досвіду суспільного аджорнаменту Української католицької церкви в питаннях розбудови громадянського суспільства в Україні засвідчив, що ранній український католицизм – спадкоємець київського християнства від своїх

початків засвідчив успадкування підходів українського християнства київської традиції до суспільних питань, виявляючи свій патріотичний характер через намагання виробити власні морально-етичні та соціальні засади побудови суспільного життя й оборону їх від насильного звзантійщення, русифікації та латинізації й полонізації. Український католицизм, активно втілюючи в життя вселенсько-христоцентричні принципи київської (української) суспільно-богословської доктрини, універсальні принципи якої, були і залишаються в якості основоположних, активно забезпечує реалізацію церквою і мирянами християнського милосердя, солідарності й турботи про особу та народ для побудови справедливого суспільства, а також рівність всіх народів перед Богом в міждержавних стосунках, що склало основу благородного патріотизму київського християнства. При цьому УКЦ, дотримуючись базового й універсального принципу суспільної доктрини Католицької церкви – пошанування гідності людини, реалізує свій підхід до розбудови громадянського суспільства в Україні на засадах антропоцентричності, відповідно до якої світ і суспільство отримують своє вираження в людині як в універсальному суспільному центрі та в оберіганні її гідності, оскільки людська особа, розвиток та реалізація її гідності є основою, суб'єктом і метою діяльності держави, котра, як громадянське й світське утворення, покликана дотримуватися разом із церквою взаємної автономії та здорової співпраці на службі людині.

Література

1. Бадджо А.-М. Християнське соціальне вчення: ідентичність та методологія // Соціальна доктрина Церкви. – Львів: Свічадо, 1998.
2. Великий А.-Г. Релігія і церква – основні рушії української історії // Київська Церква. – 2000. – №5 (11).
3. Гайковський М. Соціальні проблеми і Церква в богословській спадщині і в соціально-політичній діяльності Митрополита Андрея Шептицького // Документи Патріаршого Собору Української Греко-Католицької Церкви (30 червня – 4 липня 2002 р.). III-я сесія: „Ісус Христос – джерело відродження українського народу”. – Львів: Секретаріат Патріаршого Собору, 2002.
4. Звернення єпископів Української Греко-Католицької Церкви до вірних та всіх людей доброї волі про завдання християнина в сучасному суспільстві // Нова Зоря. – 1999. – Ч. 13 (333).
5. Іван Павло II. Енцикліка „Centesimus annus“ – „Сотий рік“ (01.05.1991) // Церква і соціальні проблеми. Енцикліка „Сотий рік“. – Львів, 1993.
6. Катехизм Католицької Церкви. – Синод Української Греко-Католицької Церкви, 2002.
7. Колодний А. Національна церква як вияв національної ідентичності: український контекст // Релігійна свобода. – №6. – 2002.
8. Кульчицький Б., Кульчицький Я. Християнство у системі орієнтирів соціальної активності людини // Київська Церква. – 2000. – № 5(11).
9. Маринович М. Українська ідея і християнство, або Коли гарцюють кольорові коні Апокаліпсису. – К.: Дух і літера, 2003.
10. Папа Лев XIII. Енцикліка „*Reverentiam*“ – „Нові речі” // Церква і соціальні проблеми. Енцикліка „Сотий рік”. – Львів. 1993.
11. Тулюк-Кульчицький Д. Суспільне питання в науці Католицької Церкви. Короткий нарис практичної філософії. – Мюнхен: Логос, 1963.
12. Яроцький П. Дискурс аджорнаменто: від сотеріологічного ексклюзиву до інкультурації // Віра і розум – двоє крил людського духу. – К., 2001.
13. Papst Johannes Paul II. Enzyklika „*Sollicitudo rei socialis*“ // Die soziale Sorge der Kirche. – Lautesdorf: Johannes-Verlag. – 1988.

Summary

Svyatoslav Kyiak

Ukrainian Catholicism and civil society: the experience of the religious sociology of personality

In the article, is hold Ukrainian Catholicism as an example, are analyzed principles and methods of approach to religion sociologization of a person in the context of construction of a civil society in Ukraine. There are summarized general catholic as a ukrainian historical experience of sociologization of a person on christianity principles.